

ve'l-Cezîreti'l-'Arabîyye *qable'l-İslâm* (Beyrut 1986) (Sâmerrâî'nin telif, tahkik ve tercüme ettiği makale ve kitapların tam listesi için bk. Süreyhî, XI/3 [1431/2010], s. 91-132). Hüseyin Ali Ferhân el-Ukaylî, *ed-Dirâsâtü'n-naḥviyye 'inde İbrâhîm es-Sâmerrâî'* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (el-Câmiatü'l-Müstansırıyye külliyyetü'l-âdâb, Bağdat 2004).

BİBLİYOGRAFYA :

A'lâmü'l-edebî'l-'Arabîyyi'l-mu'âşır (haz. R. B. Campbell), Beyrut 1996, II, 693-696; Mahmûd Fehmî Hicâzî, *İlmü'l-luğati'l-'Arabîyye*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dâru Gureyib li't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevzî'), s. 317; Bâkir Emîn el-Verd, *A'lâmü'l-'İrâkı'l-ḥadîş (1869-1969)*, Bağdad, ts. (Matbaatü ofseti'l-mînâ), I, 28-29; Ahmed el-Alâvine, *İbrâhîm es-Sâmerrâî 'allâmetü'l-'Arabîyyeti'l-kebir ve'l-bâhişü'l-ḥüccce*, Dimaşk 1422/2001, tür.yer.; Sabâh Nûrî el-Merzûk, *Mu'cemü'l-mü'ellifin ve'l-küttâbi'l-'İrâkıyyîn*, Bağdad 2002, I, 58-70; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-mu'âşırin: Vefeyâtü 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, I, 28-29; İyâd Sâlim Sâlih es-Sâmerrâî – Sabâh Alâvî Halef es-Sâmerrâî, "İbrâhîm es-Sâmerrâî ve ârâ'ühü fi'n-naḥvi'l-'Arabî", *Mecelletü Câmî'ati Tikrit li'l-'ulûmi'l-insâniyye*, XIII/10, Tikrit 2006, s. 118-178; Sabâh Alâvî Halef es-Sâmerrâî, "et-Tecdîd ve't-teysîr 'inde İbrâhîm es-Sâmerrâî", *Câmî'atü Sâmerâ Mecelletü Sürre men ra'â*, IV/11, Sâmerâ 2008, s. 154-172; Senâ Tâhir M. Osman en-Neftcî, "Te'emümlâtü'd-duktûr İbrâhîm es-Sâmerrâî fi'l-ebniyye ve'l-esvât fi kitâbihi Min Vaḥyi'l-Kur'ân", *Câmî'atü Mevşil Mecelletü't-terbiyye ve'l-'ilm*, XVII/30, Musul 2010, s. 130-158; Abdullah b. Yahyâ es-Süreyhî, "ed-Duktûr İbrâhîm es-Sâmerrâî 'âlimü'l-'Arabîyye ve'l-luğati's-Sâmiyye", *el-Mesâr*, XI/3, Tunus 1431/2010, s. 91-132; Ali el-Kâsimî, "es-Sâmerrâî, İbrâhîm b. Aḥmed", *Mv.AU*, XII, 94-97.

ALİ BULUT

SAMSÂMÜDDEVLE

(صمصام الدولة)

Ebû Kâlicâr Samsâmü'd-devle ve Şemsü'l-mille Merzûbân b. Adudî'd-devle Fennâ Hüsrev b. Rükni'd-devle Hasan el-Büveyhî (ö. 388/998)

Büveyhî hükümdarı (983-987, 989-998).

353'te (964) doğdu. Babası Adudüddevele'nin ölümünden sonra ileri gelen ordu kumandanları ve devlet adamları vasiyeti üzerine oğlu Ebû Kâlicâr Merzûbân'a biat ederek onu Irak Büveyhî emîri ve emîrül-ümerâ ilân ettiler (372/983). Abbâsî Halifesi Tâi'l-Lillâh, Ebû Kâlicâr'ın hâkimiyetini onaylayarak ahidnâme, hil'at ve sancak gönderdi, kendisine Samsâmüddevele ve Şemsülmille lakaplarını verdi. Samsâmüddevele'nin Irak hükümdarlığı dönemi hâ-

nedan mensupları arasındaki savaşlar ve ayaklanmalarla geçti. Kendisi tahta çıktıktan sonra babasının vasiyeti gereği kardeşleri Ebû'l-Hüseyn Ahmed'i ve Ebû Tâhir'i Fars'a gönderdi. Ancak Samsâmüddevele'nin diğer kardeşi Şerefüddevele Şirzîl valilik yaptığı Kirman'dan hızlı bir şekilde hareket ederek onlardan önce Fars'a ulaştı ve Şiraz'ı ele geçirdi. Fars'ın tamamına hâkim oldu ve Samsâmüddevele'nin adını hutbeden çıkartarak kendi adına hutbe okutmaya başladı. O sırada Errecân'da bulunan Ebû'l-Hüseyn Ahmed oradan Ahvaz'a gitti. Ahvaz'da saltanatını ilân ederek Tâcüddevle lakabıyla kendi adına hutbe okuttu. Pek çok mal dağıtıp taraftar topladı. Basra'yı ele geçirip kardeşi Ziyâddevele Ebû Tâhir Firûzşah'a iktâ etti. Bunun üzerine Samsâmüddevele ona karşı babasının hâcibi Emîr Ebû'l-Hasan Ali b. Deb'aş kumandasında büyük bir ordu sevketti. Kardeşi Ebû'l-Hüseyn de Ebû'l-Eaz Dübeys b. Afîf el-Esedî komutasında bir ordu gönderdi, iki ordu Kurkûb denilen yerde karşılaştı. Samsâmüddevele'nin ordusu mağlûp oldu ve kumandanı Ebû'l-Hasan esir düştü (Rebûlevvel 373 / Ağustos 983).

Hânedan mensupları arasındaki savaşlar ve istikrarın bozulması bazı bölgelerin Büveyhîler'in elinden çıkması ile neticelendi. Adudüddevele zamanında Diyarbekir'de gizlenen Kürtler'in Humeydiyye kabilesine mensup Bâd (Bâz) lakaplı Ebû Abdullah (Ebû Şücâ) Hüseyin b. Düstek (İbnü'l-Esîr onun künyesini Ebû Abdullah olarak verir, ancak bazı Kürt dostlarının Bâz'ın Ebû Şücâ künyesini taşıdığını ve Ebû Abdullah Hüseyin'in Bâz'ın kardeşi olduğunu söylediklerini kaydeder, *el-Kâmil*, IX, 36). Adudüddevele'nin vefatını müteakip 373'te (983) gizlendiği yerden çıkarak Meyyâfârikin'i (Silvan), Diyarbekir'e bağlı merkezlerin büyük bir kısmını ve Nusaybin'i zaptederek Mervânîler adıyla anılacak devletin temellerini attı. Samsâmüddevele'nin Ebû Sa'd Behrâm b. Erdeşîr ve hâcib Ebû'l-Kâsim Sa'd b. Muhammed kumandasında gönderdiği orduları yenilgiye uğratan Bâd el-Kürdî, Musul'u ele geçirip Bağdat'ı tehdit eder hale geldi. Bunun üzerine Samsâmüddevele ileri gelen kumandanlarından Ziyâr b. Şehrâkeveyh'i malî ve askerî açıdan iyi teçhiz edilmiş kalabalık bir orduyla Musul'a sevketti. Ziyâr, Bâd el-Kürdî'yi mağlûp ederek (Safer 374 / Temmuz 984) Musul'dan çıkarmayı başardıysa da onu diğer bölgelerden çıkaramadı. Sonuçta Samsâmüddevele onunla anlaşma yaptı,

Diyarbekir'i ve Tûr Abdîn'in batı kısmını ona bıraktı. Mücadeleler Samsâmüddevele'nin hâkimiyetini bir hayli zayıflattı. Bu çekişmeler neticesinde 375 (985-86) yılında Bağdat'ta patlak veren Deylemlî Esfâr b. Kerdeveyh'in isyanı Samsâmüddevele için büyük bir tehlike teşkil etti. İleri gelen kumandanların ve bazı devlet adamlarının desteğini sağlayan Esfâr, Samsâmüddevele'yi iktidardan uzaklaştırıp Ebû Nasr b. Adudüddevele'yi Şerefüddevele'nin nâibi olarak emirliğin başına geçirmek istiyordu. Samsâmüddevele, Deylemlî kumandanı Pûlâd b. Menâzir ve Türk muhafız birliği sayesinde Esfâr'ın isyanını bastırmayı başardı. Esfâr, Ahvaz'a giderek Ebû'l-Hüseyn Ahmed'in hizmetine girdi.

Irak Büveyhî hükümdarlığı döneminde Samsâmüddevele'nin devletini tehdit eden unsurlardan biri de Karmatî tehlikesiydi. Nitekim 373 (983) yılında Bağdat yakınlarına kadar gelen Karmatîler'i ancak vergi ödeyerek geri çevirebildi. Fakat Rebûlevvel 375 (Ağustos 985) tarihinde Hecer Karmatîleri'nin İshak ve Ca'fer, Kûfe'yi işgal edip burada hutbeyi Şerefüddevele adına okutmaya başladılar. Karmatî liderleri ayrıca Bağdat'taki nâibleri Ebû Bekir b. Şâhaveyh'in serbest bırakılmasını ve Irak beldelerinden vergi toplamaya izin verilmesini talep ediyordu. Bunun üzerine Samsâmüddevele Deylemlîler, Türkler ve Araplar'dan oluşturduğu kalabalık orduyu hâcib Ebû'l-Fazl Muzaffer b. Mahmûd kumandasında onların üzerine gönderdi. Bağdat ile Kûfe arasındaki Câmiayn adlı yerde meydana gelen savaşta Karmatîler mağlûp oldu. Karmatîler'in Kûfe'den sevkettikleri ikinci ordu ise hâcib Beckem tarafından yine aynı yerde ağır bir hezimetle uğratıldı. Bu yenilgi üzerine Karmatîler Kûfe'yi terkettiler.

Samsâmüddevele Uman'da otorite tesis etmeye muvaffak olduysa da bu çok kısa sürdü, kardeşi Şerefüddevele, Uman'a ordu sevk ederek bölgeyi yeniden kendi kontrolü altına aldı (374/984-85). Şerefüddevele daha sonra hâkimiyeti altındaki toprakları genişleterek 375'te (985-86) Ahvaz'ın bütün merkezlerini ele geçirdi. Ardından Basra'ya yürüyüp orayı da zaptetti. Irak'ta birçok şehir ve kasabanın vali ve yöneticileri, ileri gelen Deylemlî ve Türk kumandanları Şerefüddevele'nin huzuruna gelerek ona itaat arzettiler. Ardından Samsâmüddevele barış şartlarını görüşmek için elçilerini gönderdi. Barış teklifine ilk başta olumlu yaklaşan Şerefüddevele daha sonra anlaşmaktan vazgeçti ve Bağdat'a yürümek için hazırlıklara

başladı. Samsâmüddeve etrafındaki çemberin daralması üzerine Şerefüddeve'nin Vâsit yakınlarındaki ordugâhına giderek ona itaatini arzetti. Ancak Şerefüddeve onu tutuklayarak Bağdat üzerine yürüdü ve Ramazan 376'da (Ocak 987) Bağdat'a girerek emîrülümerâlik makamına oturdu. Böylece Samsâmüddeve'nin Irak'taki hâkimiyeti sona erdi ve Fars bölgesine bağlı Şıraf'taki kalelerden birine hapsedildi. Bazı kaynaklarda gözlerine mil çekildiği rivayet edilirse de daha sonraki faaliyetleri dikkate alınırsa bunun doğru olmadığı söylenebilir.

Şerefüddeve Cemâziyelâhîr 379'da (Eylül 989) vefat edince Samsâmüddeve serbest bırakıldı. Bunun üzerine Şıraz'ı ele geçirerek Fars'ı hâkimiyeti altına aldı ve Büveyhîler'in Fars kolunun yeni emîri oldu. Samsâmüddeve'nin Fars'taki hâkimiyeti döneminde de hânedan üyeleri arasındaki savaşlar devam etti. Şerefüddeve'den sonra yerine geçen kardeşi Bahâüddeve ile Samsâmüddeve arasında meydana gelen birkaç savaşın ardından iki taraf arasında anlaşma yapıldı (380/990). Bu anlaşmaya göre Samsâmüddeve Fars ve Errecân'da, Bahâüddeve de Hûzistan ve Irak'ta hüküm sürecekti. Samsâmüddeve'nin Fars'taki hâkimiyetini bu anlaşmayla başlatan tarihçiler de vardır. Samsâmüddeve ile Bahâüddeve arasında taht mücadelesi devam ederken Sicistan Hükümdarı Halef b. Ahmed es-Saffâr bundan yararlanarak oğlu Amr kumandasında bir ordu göndererek Kirman'ı ele geçirdi (381/991). Samsâmüddeve'nin daha sonra bölgeye sevkettiği hâcib Abbas b. Ahmed, Amr b. Halef'i mağlûp ederek Kirman'ı geri aldı (Muharrem 382 / Mart 992). Halef es-Saffâr'ın iki yıl sonra oğlu Tâhîr kumandasında yolladığı ordu Kirman'ın başşehri Berdesîr'i üç ay kuşattıysa da Samsâmüddeve'nin Kirman Valisi Ustâz Hürmüz'ün ordusuyla süratle yaklaşması üzerine bölgeyi terketti (384/994).

Bahâüddeve 383 (993) yılında anlaşmayı ihlâl edince iki taraf arasında yine savaşlar başladı. Samsâmüddeve aynı yıl Hûzistan'ı, 385'te (995) Ahvaz'ı, ertesi yıl Basra'yı ele geçirdi. Ancak bu bölge iki taraf arasında sürekli el değiştirdi ve nihayet Samsâmüddeve'nin 387'de (997) bölgeye gönderdiği Ebû Ali b. Ustâz Hürmüz, Hûzistan'ın tamamını ele geçirdi. Fakat bu sırada Deylemli askerlerle aralarında çıkan anlaşmazlık ve meydana gelen bazı olaylar yüzünden Samsâmüddeve, İzzüddeve Bahtiyar'ın oğlu Ebû Nasr Nû-

ruddeve Şahfîrûz tarafından öldürüldü (Zilhicce 388 / Aralık 998). Bunun üzerine hâkimiyet alanını Fars'a kadar genişleten Bahâüddeve, Samsâmüddeve'nin naaşını Dûdemân'dan Şıraz'a naklederek Büveyhoğulları'na mahsus türbede defnetti.

Samsâmüddeve, hâkimiyeti döneminde iç savaşlar sebebiyle çeşitli malî sıkıntılarla karşılaşmıştı. Türk süvarilerinin aylık ücretlerinin ve geçim masraflarının ödenmesi için bazı yeni vergilerin konulması, ayrıca fiyatların artması, yiyecek kıtlığı Bağdat'ta zaman zaman halkın ve Deylemliler'in ayaklanması ile sonuçlanmıştı. Samsâmüddeve 374 (984-85) veya 375'te (985-86) Bağdat ve civarında ipek ve pamuktan yapılan elbiselere bir çeşit vergi (meks) koymayı kararlaştırmış ve bu işi 1 milyon dirheme iltizama vermişti. Bu durum Bağdat halkının şiddetli itirazına yol açmış, halk Mansûr Camii'nde toplanarak cuma namazını engellemeye çalışmış, Samsâmüddeve de vergiyi kaldırmak zorunda kalmıştır (Süyûtî, s. 409). Samsâmüddeve Fars'taki hâkimiyeti döneminde de malî sıkıntılardan kurtulmamış, özellikle hâkimiyetinin sonlarına doğru hazinesi boşalmış ve Deylemli askerlerin maaşlarını ödeyemez hale gelmiş, bu durum Deylemliler'in Fars'ta sürekli ayaklanarak karışıklık çıkarmalarına yol açmıştır.

Samsâmüddeve'nin veziri Ebû Abdullah İbn Sa'dân Hüseyin b. Ahmed ilmî ve edebî faaliyetleriyle döneme canlılık katmıştır. Edip ve filozof Ebû Hayyân et-Tevhîdî de onun çevresindeki âlimlerdendi. Diğer taraftan tarihçi ve filozof İbn Miskeveyh'in Rey'de Fahrüddeve'nin hizmetine girmeden önce Samsâmüddeve'ye hizmet ettiği kaydedilir. Ayrıca kaynaklarda çeşitli konularla ilgili ansiklopedik risâleleriyle tanınan İhvân-ı Safâ topluluğundan ilk defa Samsâmüddeve'nin hâkimiyeti döneminde bahsedilmektedir (Mafizullah Kabir, s. 179).

BİBLİYOGRAFYA :

Rûzrâverî, *Zeylû Kitâbi Tecâribi'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth, *The Eclipse of the Abbasid Caliphate*, III içinde), Oxford 1921, s. 28-314; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târihi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Kahire 1419/1999, s. 181; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XIV, 289, 300-301, 302, 310, 311, 317-318; XV, 10; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. M. Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1407/1987, VII, 406-407, 415-418, 421-425, 427-428, 436-438, 446-447, 451-452, 461-462, 467, 473-474, 490, 496-498; VIII, 7; IX, 36; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVI, 230-233, 235-237, 239-240; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân* (nşr. Halîl

el-Mansûr), Beyrut 1417/1997, II, 301; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1419/1998, XV, 410, 414-415, 417, 422, 426; Süyûtî, *Târihu'l-hulefâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1389/1969, s. 409; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 179; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, bk. İndeks; Muhammed el-Hudârî Bek, *Muḥâḍarâtü târihi'l-üme-mi'l-İslâmiyye: ed-Devletü'l-Abbâsiyye*, Beyrut 1422/2002, s. 378-379; C. E. Bosworth, "Military Organisation under the Buyids of Persia and Iraq", *Oriens*, XVIII-XIX (1967), s. 156-157; a.m.f., "Şamsâm al-Dawla", *EP* (İng.), VIII, 1050.

HANOĞLAN HACİYEV

SAMSONCUBAŞI

(bk. SAKSONCUBAŞI).

SÂRE

(سارة)

Hz. İbrâhîm'in hanımı
ve İshak'ın annesi.

Sâre kelimesinin aslı İbrânîce Sârâh'tır. Tevrat'a göre adı önceleri Saray iken (Tekvîn, 11/29), Hz. İbrâhîm'in Abram olan adının, Tanrı tarafından Abraham olarak değiştirilmesi gibi daha sonra Sarah olarak değiştirilmiştir (Tekvîn, 17/15). Tevrat'a göre Tanrı, Hz. İbrâhîm'e, "Eşin Saray artık onu Saray diye çağırma, çünkü ismi bundan böyle Sarah'tır. Onu mübarek kılacağım ve sana ondan doğacak bir oğul vereceğim. Onu mübarek kılacağım ve o milletlerin annesi haline gelecek, halkların kralları ondan türeyecektir" (Tekvîn, 17/15) demiştir. Saray kelimesinin "prensesim", Sarah kelimesinin ise "bütün insanlığın prensesi" anlamına geldiği belirtilmektedir (Tora, I, 112).

Tevrat'a göre Saray'ın şeceresi tartışmalıdır. Hz. İbrâhîm iki yerde Saray'dan "kız kardeşim" diye bahsetmekte (Tekvîn, 12/12-13; 20/2) ve bunu da baba bir, an ne ayrı üvey kardeş şeklinde açıklamaktadır (Tekvîn, 20/12). Halbuki Tevrat'ta Saray'dan Terah'ın gelini olarak söz edilmektedir (Tekvîn, 11/31). Yahudi tefsir geleneğinde Tevrat'ta yer alan, "Babamın kızıdır" ifadesinin "Babamın kız torunudur" şeklinde anlaşılması gerektiği, zira Saray'ın Terah'ın kızı değil İbrâhîm'in kardeşi Haran'ın kızı ve Lût'un kardeşi olduğu Tevrat'a dayanarak (Tekvîn, 11/29) ifade edilmektedir. Buna göre Tevrat'ta Haran'ın kızı olarak zikredilen Yiska ismi Saray'ın diğer bir adıdır (Ginzberg, II, 19, 181; Tora, I, 74).